

1956 UTÓÉLETE ROMÁNIÁBAN

1956 és az utána következő megtorlás éveinek romániai eseményeit évtizedeken keresztül érthető módon hallgatás övezte. Akik szenvedő alanyai voltak, nemigen beszéltek, nem is beszélhettek róla, legfeljebb szűk családi, baráti körben ejtettek el egy-egy szót, s csak az 1989-es hatalomváltás után (most ne menjünk bele ennek a terminusnak az indoklásába-értelmezésébe) adódtak a körülmények a megszólalásra. A kommunista diktatúra évtizedeiben százezres nagyságrendet kitevő meghurcoltak s az 1989-es forradalom (mert bizonyos szinteken valóban az volt) résztvevőinek indulatait az újonnan berendezkedő hatalom persze megpróbálta levezetni. Meghozta a 118/1990-es törvényt, amely az elszünetelt idő arányában anyagi kárpótlást juttatott az érintetteknek (persze itt is alkalmazva bizonyos – és épp az egykori 56-osok egy részét hátrányosan érintő – megkülönböztetést), ugyanakkor mindent elkövetett annak érdekében, hogy a börtönök homályában maradt vagy belügyi irattárak rejtekeiben meghúzódó tények lehetőleg ne (vagy csak az „új” hatalom szándékai szerint) kerüljenek nyilvánosságra. Az egykori politikai üldözötteket tömörítő Szövetségen belül pedig megkezdődött a színárnyalatok és ideológiák szerinti tagozódás, s a megyei szervezetek egyik-másika egyre inkább szélsőséges elemek vezetése alá került, ami miatt az „ötvenhatosok” fokozatosan kiszorultak a szervezetből. A Szövetség már a kezdet kezdetén sem volt hajlandó felvállalni a „hazaárulás” vádjával 56 után elítélt magyar csoportok érdekvédelmét a kárpótlási ügyekben, mára pedig eljutottunk oda, hogy a kolozsvári 56-os emlékmű kezdeményezése ellenséges indulatokat is felfakasztó visszhangot támaszt a helyi román sajtóban. („*A magyarok* emlékművet akarnak állítani a *magyar* forradalomnak és *még* hozzá *Kolozsváron*.”) S fehér hollónak számít az olyan kezdeményezés, mint az évenként megrendezésre kerülő „Máramarosszigeti Napok”, amelynek tudományos konferenciákkal is egybekötött rendezvényeire olykor magyar (magyarországi és erdélyi) előadók is meghívást kapnak.

A romániai magyarság körében a magyar forradalomra való emlékezés mindennek ellenére a hatalomváltás óta rendszeressé vált: évről évre – és nem csak a székellyföldi városokban-falvakban – megemlékezésekre kerül sor október 23-án vagy az ünnepnap közelében, az országos és a helyi sajtó, a televízió ilyenkor meg-megszólaltat olyanokat, akik a Forradalom napjaiban nyíltan vállalták szolidaritásukat. A budapesti 56-os Intézetből kiindult kezdeményezés nyomán még a 90-es

évek első felében megindult a még élő tanúk emlékeinek rögzítése (oral history). Visszaemlékezések jelentek meg önálló kötetekben, erdélyi/romániai 56-os témájú tanulmányok, dokumentumközlések különböző folyóiratokban és szakkiadványokban, s több helyütt az országban 56-ra vagy annak erdélyi mártírjaira emlékeztető emlékművek is felavatásra kerültek. Időnként főképp egy-egy elítéltcsoport bajtársi találkozókat szervez, s összetartozásunknak immár hivatalosan bejegyzett intézményes formája is van: az Erdélyi 56-osok Bajtársi Társasága.

Most, a Forradalom 50. évfordulója közeledtével azonban elérkezettnek látszik az idő arra, hogy ismereteinket az 1956-os magyar forradalom erdélyi/romániai kihatásairól és összefüggéseiről, a pillanatnyilag lehetséges teljességre törekedve, rendszerezzük.

A visszaemlékezések és dokumentumok gyűjtése nem sokkal a hatalomváltás után megkezdődött: Csiha Kálmán akkori erdélyi református püspök (maga is volt politikai elítélt) 1992-ben Kolozsvárra összehívta első találkozónkat. Akkor formálódott ki egy adatgyűjtő kérdőív, s indult meg az említett oral history-anyag gyűjtése is. Anyagi és személyi feltételek híján azonban a magánkezdeményezés csak részeredményt hozott, akárcsak az 1995-ben létrejött Erdélyi 56-osok Bajtársi Társasága, amely Kacsó Tibor tagtoborzó kérdőívei révén további – de ismét csak részleges – adatokkal gazdagította ismereteinket. Gagy-Balla István oral history-gyűjtése sem folytatódott a 90-es évek közepe után. A közel száz, általa elkészített interjúból mindössze egy, a Magyarok Világszövetsége által támogatott CD került korlátozott példányszámban nyilvánosságra, az anyag hasznosítása azonban, halála miatt, szintén félbemaradt.

Történetek ebben az időszakban kezdeményezések a belügyi és bírósági anyagok feltárására is. A 118/1990-es törvény végrehajtása során lehetősége volt mindenkinek kikérni a belügyi levéltárakból a meghurcoltatás éveit igazoló iratokat, s azok bekerültek a Volt Politikai Foglyok Szövetsége iratállományába. Ott azonban – az iratkezelés lazasága miatt – többnyire el is kallódtak. Pedig akkor, a 90-es évek elején még sokkal többen éltek az egykori meghurcoltak közül, s az iratanyag nyomán lehetőség lett volna a szűkszavú aktáknál sokkal gazdagabb tényanyag begyűjtésére is. Sajnos, erre nem került sor, a mai kutató pedig ezeknek az iratsomóknak – szerencsés esetben – legfeljebb a romjaival találkozhat. Időközben „megnyíltak” a belügyi levéltárak, de az anyaguk nyilvánossá tétele körül másfél évtizede tartó huzavona ma sem ért véget: a CNSAS levéltárában való kutatás ma is szinte áthidalhatatlan akadályokba ütközik. Ennek ellenére, különösen az utóbbi években, szívósan kitartó kutatóknak sikerült néhány fontos anyaghoz hozzájutniuk s azokból közölniük is.

Amikor két évvel ezelőtt a most megjelenő életrajzi adattár munkálataihoz hozzáfogtunk, munkánk nem volt tehát előzmények nélkül való, de az eredmények a téma szerteágazó voltához képest meglehetősen esetlegesnek mutatkoztak.

Célul tehát elsősorban az eddigi kutatások eredményeinek egybehordását s a már feltárt nyomokon haladó további begyűjtést tekintettük. Sajnos, számolnunk kellett azzal is, hogy az 1989-es változás óta eltelt másfél évtized alatt sokan elhunytak, hozzátartozóik szétszóródtak, így az érintettek megtalálásának esélyei ma sokkal kisebbek, mint lettek volna másfél évtizeddel ezelőtt. Amellett a hozzátartozók ténszerű ismeretei a történekről egyre bizonytalanabbak, egyre ellentmondásosabbak.

Menetközben szembekerültünk egy másik nehézséggel is: a fent említett kedvezőtlen politikai légkör, a helyi szinten sokszor változatlanul meglévő negatív megkülönböztetés továbbra is éltette azokat a félelmekeket, amelyek miatt sokan ma is elhárítják azt, aki életüknek-sorsuknak arról a bizonyos szakaszáról szóra próbálja bírni őket. Tudunk olyan esetről, amikor egy közösség emléktáblával kívánta megtisztelni elhurcolt és a börtönben elhunyt elöljáróját, s az ünnepi előkészületek során érte olyan politikai és hatalmi nyomás, amelynek következtében még egy évtizeddel a történeke után is nehezen szólalnak meg azok, akiknek az akkori eseményekben részük volt.

A személyes kapcsolatokat keresve munkánk során sok segítséget is kaptunk. Egyes csoportok ugyanis 1989 után újra megkeresték és számon tartották egymást, éltetve az összetartozás tudatát, s ez nem egy esetben vezetett nyomára olyanoknak, akik eltűnni látszottak a világméretűvé kitágult térben. Nem ritka az olyan kisközösség sem, amely ragaszkodással, tisztelettel veszi körül az egykori elítélteket.

A „kollektív emlékezet” lehetőségei azonban – tapasztalataink szerint – nincsenek kimerítve, s bízunk abban, hogy életrajzi adattárunk megjelenése után ezen a téren még újabb eredményekre számíthatunk. Ebben a tekintetben munkánkat „első kísérletnek” tekintjük, feladat-kijelölőnek, bátorítónak azok számára, akik fontosnak tartják egy súlyos, de dicsőséges korszak emlékeinek megőrzését.